

Sygn. akt III CSK 241/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 15 września 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Henryk Pietrkowski (przewodniczący)

SSN Anna Owczarek

SSN Krzysztof Pietrzykowski (sprawozdawca)

Protokolant Iwona Budzik

w sprawie z powództwa J.W.

przeciwko Gminie Wyznaniowej [...] w [...]

o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 15 września 2017 r.,

skargi kasacyjnej powoda

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 26 stycznia 2016 r.,

uchyla zaskarżony wyrok oraz poprzedzający go wyrok Sądu Okręgowego w [...] z dnia 19 czerwca 2015 r., i przekazuje sprawę temu Sądowi do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

J. W. w pozwie skierowanym przeciwko Gminie Wyznaniowej [...] w [...] domagał się nakazania pozwanej złożenia oświadczenia woli o przyjęciu powoda w poczet członków Gminy Wyznaniowej [...] w [...] oraz zasądzenie kosztów postępowania. Ponadto wniósł, aby Sąd, w razie powzięcia wątpliwości co do interpretacji art. 18 i 21 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, zwrócił się do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z pytaniem prejudycjalnym w trybie art. 267 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Powód wniósł również o to, aby Sąd, w razie powzięcia wątpliwości co do zgodności art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (jedn. tekst: Dz.U. z 2014 r., poz. 1798; dalej: „ustawa z dnia 20 lutego 1997 r.”) z art. 32 w związku z art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zwrócił się z pytaniem prawnym do Trybunału Konstytucyjnego w trybie art. 193 Konstytucji.

Sąd Okręgowy w [...] postanowieniem z dnia 17 października 2013 r. zwrócił się do Trybunału Konstytucyjnego z następującym pytaniem prawnym: „Czy przepis art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej jest zgodny z art. 32 w związku z art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie, w jakim uniemożliwia pełnoletnim osobom wyznania mojżeszowego, zamieszkującym na terenie Rzeczypospolitej, lecz nieposiadającym obywatelstwa polskiego, przyjęcie w poczet członków gminy wyznaniowej [...]”, zawieszając postępowanie do czasu rozstrzygnięcia sprawy przez Trybunał.

Trybunał Konstytucyjny postanowieniem z dnia 18 lutego 2015 r., P 48/13 (OTK-A 2015, nr 2, poz. 22) umorzył postępowanie ze względu na niedopuszczalność wydania wyroku. Jednocześnie postanowieniem z dnia 18 lutego 2015 r., S 2/15 (OTK-A 2015, nr 2, poz. 23) przedstawił Sejmowi Rzeczypospolitej Polskiej uwagi o stwierdzonym uchybieniu w art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. co do polskiego obywatelstwa jako ustawowego kryterium dopuszczalności członkostwa w gminach wyznaniowych żydowskich, uznając,

że usunięcie tego kryterium jest niezbędne do zapewnienia spójności systemu prawnego Rzeczypospolitej Polskiej.

Sąd Okręgowy w [...] dwoma postanowieniami z dnia 19 czerwca 2015 r. podjął zawieszono postępowanie i oddalił wniosek pozwanej o odrzucenie pozwu.

Sąd Okręgowy w [...] wyrokiem z dnia 19 czerwca 2015 r. oddalił powództwo i zasądził od powoda na rzecz pozwanej kwotę 377 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania. Ustalił, że powód jest osobą pełnoletnią pochodzenia żydowskiego, jest wyznania mojżeszowego, do 2011 r. mieszkał w Wielkiej Brytanii, natomiast od 2011 r. mieszka w Polsce (w [...]), ma obywatelstwo brytyjskie, nie ma natomiast obywatelstwa polskiego. Jest działaczem zaangażowanym w życie społeczności żydowskich w Wielkiej Brytanii, Polsce oraz w innych krajach. Prowadzi działalność naukową, jest również członkiem organizacji żydowskich, w których pełni eksponowane stanowiska. Za wkład w dialog polsko-żydowski został odznaczony złotym Krzyżem Zasługi w maju 1999 r. i najwyższym medalem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w czerwcu 2009 r. W piśmie z dnia 13 kwietnia 2012 r. pełnomocnik powoda J.W. i C. W. wezwał Gminę Wyznaniową w [...] do ich przyjęcia w poczet członków Gminy. Podniósł, że wymaganie obywatelstwa polskiego, od którego uzależnia się przyjęcie do Gminy, narusza konstytucyjne zasady równości oraz wolności sumienia i wyznania. W piśmie z dnia 23 lipca 2012 r. domagał się od Gminy odpowiedzi na pismo z dnia 13 kwietnia 2012 r. Pełnomocnik powoda w dniach 9 maja 2012 r. i 22 lipca 2012 r. skierował analogiczne pisma do Przewodniczącego Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej. Gmina Wyznaniowa Żydowska w [...] dnia 26 lipca 2012 r. poinformowała powoda, że nie wskazał on, jakiemu obowiązkowi Gmina miała uchybić. Podniosła, że argumentacja powoda nie odpowiada Prawu Wewnętrznemu Wyznaniowej Wspólnoty [...] w RP.

Według Sądu Okręgowego, wymaga ustalenia, czy ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. daje podstawy do nałożenia na Gminę obowiązku przyjęcia w poczet członków każdego, kto spełnia kryteria wymienione w art. 2 ust. 1 tej ustawy (pełnoletniość, wyznanie mojżeszowe, obywatelstwo polskie, zamieszkiwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej). Według art. 7 ust. 1 Prawa Wewnętrznego

Wyznaniowej Wspólnoty [...] w Rzeczypospolitej Polskiej (uchwała Walnego Zebrania Związku Gmin w porozumieniu z Radą Religijną Związku Gmin z dnia 15 stycznia 2006 r., ze zmianą z dnia 22 stycznia 2012 r.), członkiem Wspólnoty może być Żyd lub osoba pochodzenia żydowskiego, niebędąca wyznania innego niż mojżeszowe oraz niebędąca członkiem innego kościoła lub związku wyznaniowego, mająca obywatelstwo polskie i miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Członkostwo nabywa się z zachowaniem trybu przewidzianego w art. 10 ust. 1, przez złożenie pisemnej deklaracji, według ustalonego wzoru wraz ze świadectwami dwóch członków Wspólnoty z danej Gminy. Sąd Okręgowy stwierdził, że art. 64 k.c. nie jest źródłem roszczenia, a przymusowa realizacja obowiązku złożenia oznaczonego oświadczenia woli jest możliwa tylko wtedy, gdy wynika to z przepisów prawa lub innych źródeł. Podkreślił, że w niniejszej sprawie analogiczny pogląd wyraził Trybunał Konstytucyjny w postanowieniu z dnia 18 lutego 2015 r., P 48/13, według którego w niniejszej sprawie brak jest podstaw prawnych do uznania istnienia cywilnoprawnego obowiązku Gminy Wyznaniowej [...] w [...] przyjęcia powoda w poczet swoich członków. Treść art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. nie daje podstawy do nałożenia na Gminę obowiązku przyjęcia w poczet członków każdego, kto spełnia kryteria wymienione w tym przepisie. W ocenie Sądu Okręgowego, nie było konieczne zwrócenie się z pytaniem prejudycjalnym do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

Powód wniósł apelację od wyroku Sądu Okręgowego.

Sąd Apelacyjny w [...] wyrokiem z dnia 26 stycznia 2016 r. oddalił apelację i zasądził od powoda na rzecz pozwanej kwotę 270 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania apelacyjnego. Zaakceptował ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego i podzielił również ocenę prawną tego Sądu. Stwierdził, że zarzut naruszenia art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. przez jego błędną wykładnię jest nietrafny, w szczególności uwzględniając orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego. Podkreślił, że powództwo uległoby oddaleniu także ze względu na art. 3 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. odwołujący się do własnego prawa wewnętrznego gmin żydowskich i art. 4 tej ustawy akcentujący niezależność organizacyjną od jakiegokolwiek zagranicznej władzy religijnej i świeckiej gmin żydowskich i Związku Gmin. Odwołał się w

związku z tym do art. 7 ust. 1 Prawa Wewnętrznej Wspólnoty [...]. Podkreślił, że za ograniczoną możliwością ingerencji organów państwowych w organizację wewnętrzną wspólnot religijnych opowiedział się Europejski Trybunał Praw Człowieka, który w wyroku z dnia 3 lutego 2011 r., 18136/02, uznał, że „tradycyjnie i powszechnie wspólnoty religijne funkcjonują w formach zorganizowanych struktur i, jeżeli chodzi o organizację takich wspólnot, art. 9 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności musi być interpretowany w świetle art. 11 Konwencji, który chroni wolność stowarzyszania się przed nieuzasadnioną ingerencją ze strony Państwa. W rzeczy samej, autonomia tychże wspólnot, niezbędna dla pluralizmu w demokratycznym społeczeństwie, stanowi samą istotę ochrony przyznawanej przez art. 9 Konwencji”. Z kolei w wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w składzie Wielkiej Izby z dnia 26 października 2000 r., 30985/96, stwierdzono, że „tam, gdzie pojawia się kwestia organizacji wspólnoty wyznaniowej, art. 9 Konwencji musi być interpretowany w świetle art. 11, który chroni wolność stowarzyszania się przed nieuzasadnioną ingerencją ze strony Państwa. Z tej perspektywy prawo wierzących do wolności wyznania zawiera oczekiwanie, że wspólnota będzie mogła funkcjonować bez przeszkód, wolna od arbitralnej ingerencji ze strony Państwa. Istotnie, autonomicznego funkcjonowania wspólnot religijnych nie da się oderwać od zagadnienia pluralizmu w demokratycznym społeczeństwie, tak więc kwestia ta leży w samym sercu gwarancji udzielanych przez art. 9. Dotyczy bezpośrednio nie tylko organizacji wspólnoty jako takiej, lecz także skutecznego korzystania z prawa do wolności wyznania przez jej aktywnych członków. Gdyby zorganizowane życie wspólnoty nie było chronione przez art. 9, inne aspekty indywidualnej wolności wyznania narażone byłyby na uszczerbek”.

Powód wniósł skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego, zarzucając naruszenie prawa materialnego, mianowicie art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. Prokurator Generalny w piśmie z dnia 2 stycznia 2017 r. wypowiedział pogląd, że skarga kasacyjna nie powinna być uwzględniona. Wskazał, że art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. nie można uznać za źródło obowiązku nawiązania cywilnoprawnego stosunku członkostwa, łączącego osoby o właściwościach wskazanych w tym przepisie z gminą wyznaniową żydowską.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r., „Gminy żydowskie zrzeszają pełnoletnie osoby wyznania mojżeszowego, posiadające obywatelstwo polskie, zamieszkałe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”. Zamieszczone w tym przepisie określenie „zrzeszają” mogłoby oznaczać, że osoby wyznania mojżeszowego, które odpowiadają wskazanym przesłankom, z mocy prawa należą do właściwej gminy wyznaniowej [...]. Podobnie można by interpretować przepisy dalszych ustaw określających stosunek państwa do kościołów lub innych związków wyznaniowych. Najdalej idące w tym zakresie sformułowanie zostało zamieszczone w art. 1 ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 30, poz. 240 ze zm.), zgodnie z którym „Wyznawcy Islamu na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej (...) tworzą Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej, niezależny od jakichkolwiek obcokrajowych władz duchownych i świeckich”. Według art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (jedn. tekst: Dz.U. z 2014 r., poz. 1712), „Do Kościoła należą osoby wyznania ewangelicko-metodystycznego zamieszkałe lub przebywające na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, należące do parafii ewangelicko-metodystycznych”. Tak jednoznacznych sformułowań nie ma wprawdzie w innych ustawach, które jednak wielokrotnie wspominają o osobach „należących do” poszczególnych kościołów lub innych związków wyznaniowych.

Należy podkreślić, że taka interpretacja art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r., zgodnie z którą przepis ten przewiduje powstanie *ex lege* członkostwa w gminie wyznaniowej [...], pozostawałaby w sprzeczności z art. 53 Konstytucji dotyczącym wolności sumienia i wyznawania religii, a ściślej z przepisami art. 2 pkt 1 i 2a ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (jedn. tekst: Dz.U. z 2017 r., poz. 1153), według których korzystanie z wolności sumienia i wyznania obejmuje w szczególności możliwość tworzenia wspólnot religijnych, zwanych „kościołami i innymi związkami wyznaniowymi”, oraz należenia lub nienależenia do kościołów i innych związków wyznaniowych. Osoba wyznania mojżeszowego może więc, według

swojego wyboru, albo należeć do jednej z wyznaniowych gmin żydowskich, zrzeszonych w Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej, albo należeć do innego związku wyznaniowego, albo nie należeć do żadnego związku.

Artykuł 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. powinien natomiast być interpretowany w ten sposób, że jeżeli osoba wyznania mojżeszowego odpowiada przesłankom określonym w tym przepisie i zamierza przystąpić do właściwej gminy wyznaniowej [...], to gmina w zasadzie nie ma prawa odmówić przyjęcia takiej osoby w poczet swoich członków. Świadczy o tym zwłaszcza zamieszczone w omawianym przepisie sformułowanie „zrzesza”, a nie np. „może zrzeszać”. W przeciwnym wypadku gmina całkowicie swobodnie decydowałaby o tym, którą osobę wyznania mojżeszowego mogłaby przyjąć do wspólnoty, a której nie, co pozostawałoby w sprzeczności nie tylko ze wspomnianym przepisem ustawy, ale również z przewidzianą w art. 53 Konstytucji zasadą wolności sumienia i wyznawania religii oraz z celami wspólnoty (zob. art. 7 Prawa Wewnętrznego Wyznaniowej Wspólnoty [...] w Rzeczypospolitej Polskiej). Gmina mogłaby jednak skutecznie odmówić przyjęcia do wspólnoty osoby, co do której w chwili ubiegania się przez nią o członkostwo istniałyby przyczyny jej wykluczenia (zob. art. 10 ust. 4 Prawa Wewnętrznego Wyznaniowej Wspólnoty [...] w Rzeczypospolitej Polskiej).

W niniejszej sprawie powód nie spełniał przewidzianej w art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. przesłanki obywatelstwa polskiego. Jednakże niezgodność tego przepisu w tym zakresie nie tylko z art. 7 ust. 1 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, ale również z Konstytucją nie budzi wątpliwości w związku z postanowieniem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2015 r., S 2/15. Jedynie na marginesie należy wskazać, że również pozostałe przesłanki członkostwa w gminie wyznaniowej [...] (pełnoletniość i miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej) budzą zastrzeżenia natury konstytucyjnej, na co trafnie zwrócono uwagę w piśmiennictwie, zwłaszcza, że inne ustawy o stosunku państwa do kościołów lub innych związków wyznaniowych nie zawierają podobnych ograniczeń, z wyjątkiem art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U.

Nr 30, poz. 241 ze zm.), która jednak obecnie nie ma już w zasadzie znaczenia praktycznego.

Rozważenia ponadto wymaga, czy w niniejszej sprawie dotyczącej członkostwa w gminie wyznaniowej [...] istnieje droga sądowa. Powstaje w związku z tym pytanie, czy stosunek członkostwa w gminie jest stosunkiem z zakresu prawa cywilnego (art. 1 k.p.c.), a w konsekwencji, czy sprawa o nawiązanie takiego stosunku jest sprawą cywilną (art. 2 § 1 k.p.c.) objętą konstytucyjnym prawem do sądu (art. 45 Konstytucji). Kwestia ta była wprawdzie badana przez Sąd Okręgowy w [...], który uznał, że nie było podstaw do odrzucenia pozwu (art. 199 § 1 pkt 1 k.p.c.), jednakże Sąd Najwyższy, rozpoznając skargę kasacyjną, w granicach zaskarżenia bierze z urzędu pod rozwagę nieważność postępowania (art. 398¹³ § 1 k.p.c.). Należy w związku z tym podkreślić, że Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 12 marca 2016 r., IV CSK 529/15 (OSNC 2017, nr 3, poz. 35) przyjął, że w sprawie o stwierdzenie ważności uchwały kościoła lub związku wyznaniowego dotyczącej obsady funkcji w tym kościele lub związku droga sądowa jest niedopuszczalna. W tamtej sprawie sądy rozpoznawały powództwo o stwierdzenie nieważności uchwały Kongresu Muzułmańskiego w przedmiocie wyboru Muftiego Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Sąd Najwyższy uznał m.in., że Związek korzysta z autonomii i niezależności w „swoim zakresie” w rozumieniu i w granicach określonych przez art. 25 ust. 3 Konstytucji, a regulacje ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (np. art. 6 ust. 1, art. 7, 8 ust. 3 i art. 9) w granicach, w których mogłyby z tym kolidować, nie mogą stać temu na przeszkodzie, w granicach zaś, w których są akceptowane przez Związek, mogą być traktowane jako jego własne prawo odnoszące się do tego zakresu. Wskazał w konkluzji, że gwarancja autonomii i niezależności Związku w ramach „swojego zakresu”, statuowana w art. 25 ust. 3 Konstytucji, implikuje niedopuszczalność ingerencji sądu jako organu władzy państwowej w „swoją zakres” Związku, a więc także niedopuszczalność sądowej oceny prawidłowości stosowania własnego prawa przez Związek, w tym co do wyboru Muftiego Związku. Nietrudno jednak zauważyć, że okoliczności omawianej sprawy były zupełnie inne niż sprawy obecnie rozpoznawanej. Trzeba bowiem odróżnić kwestionowanie uchwały w sprawie

wyboru zwierzchniej władzy w Muzułmańskim Związku Religijnym w Rzeczypospolitej Polskiej którą sprawuje Mufti Muzułmański (art. 3 ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej), od ubiegania się o członkostwo w gminie wyznaniowej [...]. Kwestia wyboru np. członków zarządu nie podlega bowiem kontroli merytorycznej również w takich korporacjach, jak spółdzielnie czy spółki kapitałowe i stanowi dyskrecjonalne uprawnienie właściwego organu. Natomiast stosownej kontroli mogą podlegać kwestie związane z członkostwem w kościele lub innym związku wyznaniowym. Stosunek członkostwa ma niewątpliwie charakter cywilnoprawny, skoro kościół (inny związek wyznaniowy) ma osobowość prawną jako całość lub mają ją jego wyodrębnione jednostki, a prawo wewnętrzne kościoła (innego związku wyznaniowego) jest statutem osoby prawnej w rozumieniu art. 35 i 38 k.c. (zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2008 r., III CZP 122/08, OSNC 2009, nr 7-8, poz. 115; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 2011 r., CSK 182/10, OSNC-ZD 2011, nr 2, poz. 50; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2012 r., I CSK 451/11, niepubl.).

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji.

jw

kc